

Dr. Francesc LLOP i BAYO
Antropòleg
963 856 652 / 636 066 978
Joan Llorenç, 62 – 10
VALÈNCIA
E- 46008 (COMUNITAT VALENCIANA)

083038@gmail.com

València, 16-07-2018

Informe sobre els rellotges i els tocs de campanes municipals de L'Arboç (El Baix Penedès)

A petició de l'Ajuntament de L'Arboç emetem aquest informe sobre els rellotges i les campanes municipals de la població. La primera pregunta era per què ara sonen més fort les campanes del rellotge, tot i desconeixent la seva titularitat i manteniment.

En la nostra pàgina web <http://www.campaners.com/php/campanar.php?numer=1132> figura informació sobre el campanar i les diverses campanes de la parròquia de Sant Julià, un dels millors documentats per tota Catalunya, tot i que caldria fer un estudi molt més minuciós, degut a la importància del conjunt.

Gràcies a les aportacions de CLARAMUNT, MASSANA i VALLS, que en 1996 van fer un primer inventari del Baix Penedès, dels estudis posteriors de Delfí DALMAU i ARGEMIR, que va estudiar en 2003 el campanar i la seva alçada, de les informacions aportades per Gerard VALLES ROQUER en 2009 sobre les campanes del rellotge i les actuals informacions aportades per l'Ajuntament en 2018, podem tenir una idea i proposar solucions per al problema immediat de l'augment de volum de les campanes del rellotge i sobre tot per a la seva necessària restauració i conservació.

El control eclesial del temps

Històricament hi havia dos maneres de mesurar el temps, les quals han arribat fins als nostres dies. Per una part el temps antic o eclesial, basat en els calendaris jueu i romà, amb festes fixes com Pasqua i mòbils com Nadal. En efecte Pasqua cau sempre en diumenge, amb lluna plena (calendari lunar jueu) mentre que Nadal és una festa fixa respecte al calendari romà solar (25 de desembre) però variable respecte a l'antic calendari caldeu: cada any ens hem de demanar en quin dia de la setmana *cau* Nadal, per exemple.

Hi ha un altre cicle, el diari, també governat pel temps antic. Els tocs de campanes tradicionals marquen l'inici, la meitat i la fi de la jornada, és a dir el temps que el sol està visible, i per tant és possible, en una societat mal enllumenada, fer

vida en el carrer. No hi ha tocs tradicionals de nit, llevat un parell de festes: la Nit de Nadal, tradicional, i la Nit de Pasqua, de recent implantació (anys seixanta, abans es celebrava el dissabte al de matí). El silenci de la nit no es trenca per avisar la més important de les morts o per celebrar algun esdeveniment; sols en cas d'alarma o d'incendi sonaven de nit les campanas.

Una resta important del temps antic, és el principi del dia – no de la jornada que és quan surt el sol. El dia comença a mig dia en la societat tradicional, i l'Església encara conserva aquest calendari: per exemple les misses del dissabte al de matí són les del dissabte, però passat el mig dia les misses són del diumenge, per què com és una festa important, respecte a la setmana, comença a mig dia i no pas a mitja nit. Encara conservem aquest antic calendari per començar les festes majors: la vespra, a mig dia, no es fa l'anunci de la festa, s'inicia el temps festiu.

El control municipal del temps

Els ajuntaments dels nostres territoris ben aviat van tractar de controlar el temps no pas basant-se en la jornada, és a dir el temps amb sol, sinó basant-se en el rellotge, una màquina que mesura el temps en parts iguals, sigui de dia o de nit.

De fet els primers rellotges – i un d'ells a Ciutat de Palma, a les Illes, va durar fins al principi del segle XX – no contaven les 24 hores com ara ho fem sinó que començaven a comptar des de la posta o la sortida del sol. Una cosa lògica, quan els rellotges no eren tan precisos com ara mateix. De manera que es remuntava *el rellotge* – ara diríem donar-li corda, que és el mateix, és a dir pujar les peses – a l'alba i al caure el sol. D'eixa manera quan deien *són les quatre del matí* volia dir que feia quatre hores que havia sortit el sol, i viceversa a les tres de la nit feia tres hores de la posta. És molt probable que la campana actual dels quarts servís per a tocar les hores d'aquesta manera, en el segle XIV.

L'actual campana de les hores correspon sens dubte al segon rellotge municipal, segurament amb pèndol, un invent del segle XVII que donava una gran exactitud als rellotges. D'eixa manera ja podien tocar els quarts, amb una certa precisió, tot i tenint en compte que com eren de remuntatge diari, el mateix rellotger o encarregat del rellotge els *posava en hora* cada dia.

En aquest moment els rellotges ja mesuren el dia en 24 parts iguals, sense tenir en compte si el sol ha sortit o no. Aquesta gestió igualitària del temps és un dret i una obligació municipals: per això les campanes del rellotge, el mecanisme i

el seu manteniment són obligació de l'ajuntament. Una obligació municipal i un dret dels veïns, a estar informats, de dia i de nit, de l'hora que és.

De fet, fins la necessària unificació dels rellotges, l'1 de gener del 1901, per coordinar sobre tot els horaris dels ferrocarrils, cada població tenia un hora pròpia, un temps local, basat en el rellotge municipal, ubicat generalment en el campanar, com a lloc més elevat de la població i per tant de major difusió sonora.

El cas de L'Arboç és modèlic: les campanes i el rellotge, que marquen un temps diferent, l'anomenat *temps civil*, es troben a un campanar distint. Molt sovint les campanes del rellotge es troben en la mateixa torre, però a una alçada diferent, i no entren a formar part dels tocs habituals o festius.

Durant la Guerra Civil fou habitual en Catalunya tirar a baix les campanes dels campanars, i en molts casos no sols cremar sinó enderrocar les esglésies, buscant reconstruir de nou la història. Però les campanes del rellotge i el propi rellotge eren conservats, precisament per què no depenien de l'església (temps antic, temps religiós) sinó de l'ajuntament (temps nou, temps civil).

Probablement les campanes majors de L'Arboç foren llançades al carrer; no en tenim constància, però si que hi ha el fet que les grans actuals són posteriors al 1939. En tot cas, les campanes del rellotge són extraordinàries, i mereixen un millor tractament que el que tenen.

Els rellotges municipals

Hem partit, des del principi, de la convicció que el rellotge públic, ubicat a un campanar diferent de les campanes litúrgiques, és de titularitat municipal: així passa en la pràctica totalitat dels casos.

Hi ha dos rellotges en l'actualitat: un mecànic i un altre electrònic, els dos ubicats en el mateix campanar.

El rellotge mecànic és de BLASCO, un fabricant de Roquetes, i no sabem la data exacta de fabricació, en torn a 1960, ja que les fotos que disposem del manual de manteniment del rellotge no permeten llegir la data, possiblement mig esborrada pel temps.

Aquest rellotge, que segurament seria de remuntatge manual (calia pujar a donar-li corda, segurament cada setmana) fou modificat per dotar-lo d'un motor únic de manera que amb aquest mecanisme es remuntarien les tres cordes inicials: de

quarts, d'hores i del moviment. El rellotge, que és un mecanisme interessant des del punt de vista del patrimoni industrial, es troba abandonat en la sala de rellotge.

Aquest rellotge comandava el toc de quarts i hores per un conjunt de cables i d'esquerres que movien per gravetat els malls externs encara existents: el rellotge els alçava i queien colpejant la campana i retornant per un moll que impedia que quedessin pegats al bronze.

Per no complicar-se la vida, encara que ho haurien d'haver posat en la mateixa sala, van suplantar aquest mecanisme, que amb un poc de manteniment duraria cinquanta anys o més en ús, per un petit ordinador TEMPUS de la casa CLOCK-O-MATIC, que gestiona la mostra o esfera així com les dues campanes de quarts i d'hores.

Aquesta instal·lació que molt probablement fou feta per FERRÉ, també de Roquetes, té una sèrie de problemes que recomanarien paraitzar-la immediatament.

Hi ha un parell de problemes simbòlics, però hi ha dos causes clares de l'augment de so i del perill immediat de destrucció de les campanes històriques. Anem per parts.

Problemàtica del nou rellotge

Els problemes simbòlics són menors però tenen la seva transcendència, des d'un punt de vista patrimonial. Per una part, la ubicació del rellotge, que per no complicar-se la vida no es troba junt a l'altre mecanisme, un lloc propi, segurament tancat en clau per què no puguin modificar el rellotge i per tant canviar l'hora oficial de la població (que continua essent aquesta i no pas altra). Al menys van fer una cosa bé, segurament per iniciativa municipal: no es va penjar el control de rellotge i campanes de l'ordinador que gestiona les campanes litúrgiques, mantenint així la necessària independència municipal i el control civil del temps.

Per un altra part és una falta simbòlica important el detall de posar la publicitat en la nova mostra o esfera del rellotge. La vella, possiblement de vidre, i que sembla estar en bon estat, fou substituïda, no sabem per quin motiu, per aquesta de metacrilat, amb la publicitat de l'empresa, una acció totalment prohibida per les lleis de patrimoni. Al menys ens informa qui va substituir el rellotge mecànic per l'electrònic. Es tracta del senyor FERRÉ, qui va ser amb son pare treballador de l'antiga firma BLASCO, la constructora del rellotge mecànic, i que

durant uns quants anys es va encarregar no sols del manteniment de rellotges mecànics sinó fins i tot de la construcció de nous.

No obstant nosaltres el vam conèixer el 2004, quan estava a punt de plegar l'empresa, sense voler transmetre els seus coneixements a altres: un dret personal innegable però que ens priva de saber no sols com mantenir o reparar rellotges sinó com fer-ne de nous.

Els martells instal·lats són causa doble de problemes, molt greus en els dos casos. Per una part les campanes **sonen més fort**, causa primera de la consulta. Però i sobre tot, les campanes històriques, especialment la campana dels quarts, **es poden esquerdar en qualsevol moment**. Sempre seria possible la seva restauració posterior, però es tracta d'un treball de soldadura costós i a llarg termini.

El doble efecte pernicios té una sola causa: **els martells són massa grans**, bé sigui per ignorància o per mala fe. Es recomana sempre que la bola del martell electromecànic o electromall tingui el mateix diàmetre que el gruix de la campana, és a dir el punt on pega el cop. Evidentment si l'electromall és major la campana sona més fort, però augmenta de forma exponencial el perill del seu trencament.

Sobre tot en el cas de la campana dels quarts, una peça importantíssima i que hauria de ser protegida com Bé Nacional Moble de Caràcter Cultural (també la de les hores, però en molt menor mesura) el martell hauria de mesurar la tercera part de l'actual en diàmetre el que suposa una massa entre 20 i 30 vegades menor. Per suposat sonaria menys, però també preservaria el seu so per a les generacions futures.

Actuacions

A curt termini, cal desconnectar l'electromall dels quarts per que no toqui més, i posi en perill la conservació de la campana.

L'electromall de les hores s'ha de regular de manera que tingui menor recorregut, per sonar amb menys potència.

A mig termini cal fer un projecte de restauració ambiciós de les campanes i del rellotge. Les campanes han de penjar de bigues de fusta correctament restaurades, i de cap manera substituïdes per bigues de ferro. Tant les campanes com els jous de fusta tenen el mateix valor i probablement la mateixa antiguitat, per tant han de preservar-se.

Les campanes haurien de ser netejades per dins i per fora per treure la brutícia secular, que modifica sens dubte la seva sonoritat original.

Els batalls interiors haurien de desaparèixer, ja que habitualment les campanes de rellotge no en tenen, o ser substituïts a tot cas per altres nous, de ferro dolç i amb un diàmetre menor del punt de cop de cada campana.

No sabem si encara es conserva el toc nocturn del rellotge; nosaltres en som partidaris com obligació municipal i dret dels ciutadans. En tot cas, i degut a la importància sobre tot de la campana dels quarts, recomanem que es programi el toc a la manera dels rellotges medievals: l'hora sense quarts ni repetició i un sol cop de la campana petita a la mitja. D'eixa manera es conserva el toc del rellotge, es transmet la informació del temps que passa (obligació municipal, dret ciutadà) però també es limita i molt el nombre de cops, per evitar possibles molèsties.

També es podria valorar, ja que es disposa dels dos rellotges, mecànic i electrònic, de preservar el funcionament del primer, controlat en hora pel segon, de manera que continui funcionant el rellotge mecànic de BLASCO tot i que amb la regulació electrònica del TEMPUS de CLOCK-O-MATIC. En cap cas recomanem que es baixi el rellotge mecànic per a una possible exposició pública en una sala municipal: és una manera segura de perdre'l en poc de temps. En el cas que no es consideri oportuna la seva restauració, la millor alternativa és deixar-lo on està, això si protegit encara que sigui amb plàstics, per evitar la colomassa i altres brutícies produïdes pels coloms i pel temps.

En qualsevol cas seria recomanable, abans de fer els treballs de restauració, demanar tres pressupostos a empreses especialitzades en campanes, i no triar pas el més barat sinó aquell que respecti els importantíssims valors de les campanes i els seus jous.

La informació més actualitzada figura, com hem dit al principi, a la web <http://www.campaners.com/php/campanar.php?numer=1132>

Restem a la vostra disposició pels aclariments oportuns, i aprofitem per felicitar tant a la població de L'Arboç com especialment el seu Ajuntament per les extraordinàries campanes del rellotge municipal.

Dr. Francesc LLOP i BAYO